

ДЬУЛУРҢАН

түһүлгэ дуораана

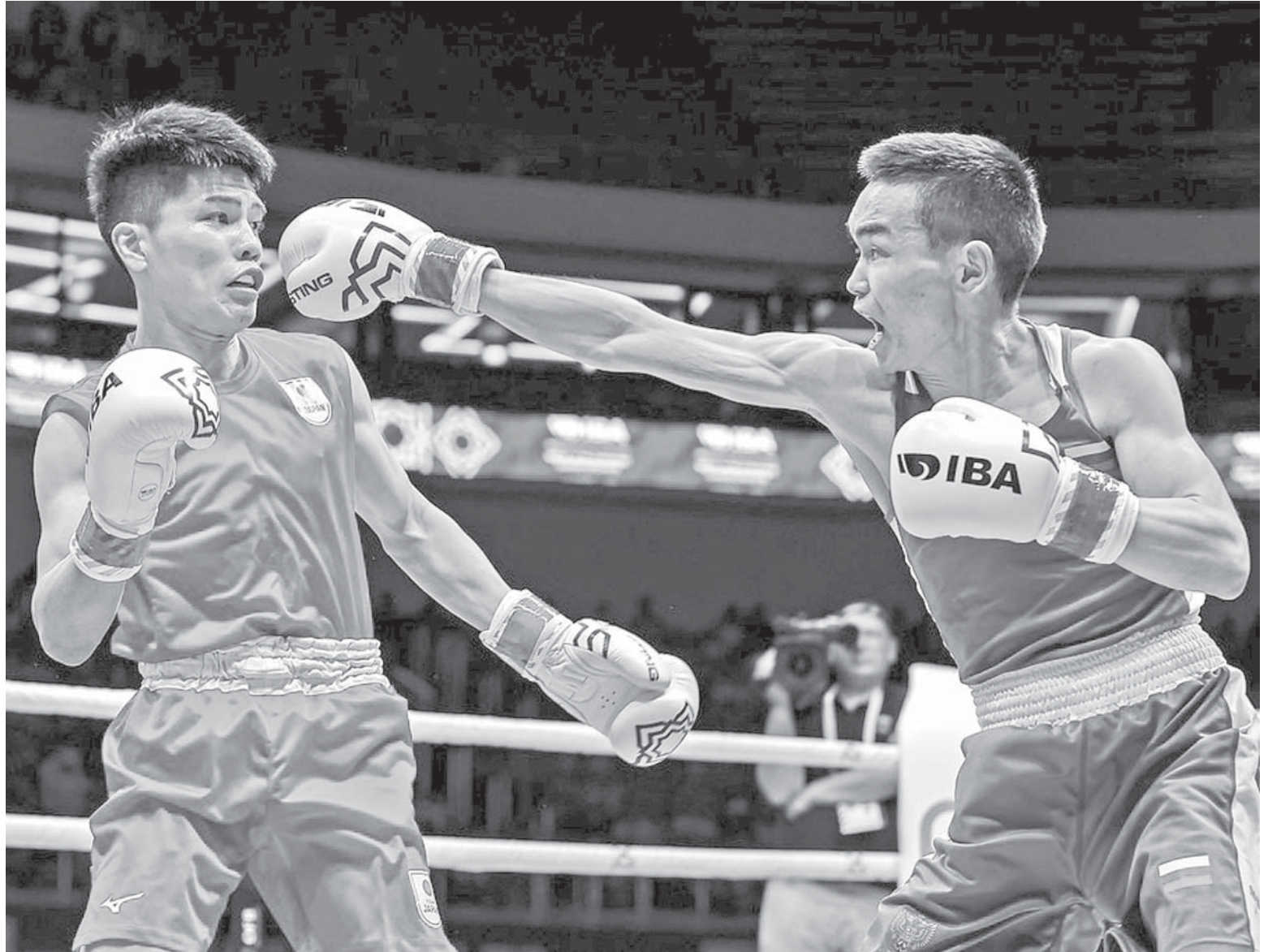
Спорт аата, спорт...

Бу күннэргэ Узбекистан Республикатын киин куоратыгар — Ташкентта, эр дьонго боксага аан дойду чемпионата үгэннээн бытылла турар. Чемпионакка 107 дойдуттан 500-чэкэ боксер күөн көрсөр. Кинилэр 13 ыйааһынна ким чемпион буоларын быһаарсаллар.

Маньык улахан таһымнаах күрэхтэһиигэ саха спордун бэрэстэбиитэлэ, саха боксага кыһатын итиллээччигэ — Европа 2, Россия 5 төгүллээх чемпиона, аан дойду чемпионатын үрүн көмүс призера, спорт үтүөлээх маастара **Василий Егоров** Россия чизин көмүскээн күрээ былдыаспытта да кэрэхсэбиллээх. Бу түгэн, Саха сириг боксуга билигин даһаны улахан таһымна турарын туоһулуур диэххэ сөп.

Уолбут кыттар 51 кг ыйааһыныгар барыта 43 боксер баара. Кинилэр сэрэбиэй быһыытынан икки бөлөххө хайдыһан киристилэр. Василий Егоров бастаан, ыам ыйын 4 күнүгэр финал 32/1-гэр 22-гэр диэри саастаахтарга Европа күрэхтэһиитин кыайылааһа турок Самет Гюмюну кытта киирсэн, 4:1 ахсаанынан кыайыны ситиспитэ.

Онтон ыам ыйын 7 күнүгэр финал 16/1-гэр сэрэбиэй быһыытынан аан дойду чемпиона Томоя Цубоины (Япония) кытта көрүстэ. Кирисии хара ааныттан бэрт түргэн тэтимнээхтик, боксердар хардарытаары сыгы охсуулаах бытылына. Омос көрдөххө, хайалара да оччо баһыйара билли-

бэт, тэн кириситэ буолла. Иккин да түргэннэрэ, сымсалаара, аһарыгастара сүрдээх. Японец төлө куота сылдьан охсуолата. Түмүккэ, судьуйалар кыайыны 4:1 ахсаанынан киниэхэ биэрдилэр.

Цубои рингэбэ кириэбэтигэн наһаа холкутук, ардыгар күлэ-

үөрэ, араастаан ыстаналы сылдьан киристэ. Итиэннэ хас раунд бүтүгэин ахсын, баһыйытын биллэрэн, илиитин өрө уунна. Ол көстүү судьуйаларга быһаарылаах буолбут буолуон эмиз сөп.

Онон хайыахпытый, хотторуу. Спорт аата — спорт буоллаҕа,

ким эрэ кыайыахтаах, ким эрэ хоттуруохтаах. Аан дойду чемпионатыгар саха кинитэ кыттыбыта бэйэтэ бэлиэ түгэн. Уолбут кириситин спорт, бокса специалистара, тренердэр сөптөөхтүк быһаарыахтара, ырытыахтара, инники сорукутары туруоруохтара дии саныыбын.

Биһиги ханнык даһаны түгэннэ бэйэбит уолбутугар былдыабыт. Василий, кытаат! Олох салһанар...

Чемпионат быһаарылаах киришилэрэ (финаллар) ыам ыйын 13–14 күннэригэр бытыллаллар.

Петр ПАВЛОВ.

сонуннар ситимнэрэ

Николай Константинов — “Үлэ киһитэ”

2023 сыл — республикага Үлэ сылынан сибээстээн. Саха сириг Ил Дарханын бириэмийэтин туттарыы үөрүүлээх түгэн буолан ааста. Арас илээтэх наһараадалааһыт үлэһит дьон ортуугар Манчаары аатынан спорт төрүт көрүннэригэр республикатаабы киинин тренерэ Николай Элляевич Константинов баар.

Кини 2006 сыллаахтан мас-рестлингэ тренеринэн үлэлиир. 2014 сылтан Россия мас-

рестлингэ сүүмэрдэммит хамаандатын сүрүн тренерэ. Николай Элляевич салалтатынан дойдубут хамаандата — аан дойду, Европа чемпионаттарыгар, аан дойду Кубогар өрүү ситиһиилээхтик кыттар.

Дыгын оонньуутун кыттыылаахтара билиннилэр

Сүүмэрдээһин түмүгүнэн саха многоборьетыгар Дыгын оонньууларын сүрүн түһүлгэтигэр түүрт бастыг көрдөрүүлээх боотур эбилиннэ.

Онон аны сайын кимнээх күрээ былдыһаллара билиннэ: Алексей Уваровскай (Кэбээйи), Вячеслав Дьяконов (Нам), Айсен Ботуев (Үөһээ Бүлүү), Дьулустаан Ноговицын (Горнай), Николай Матананов (Таатта), Николай Обоев (Ньурба), Айхал Бюлтясов (Үөһээ Бүлүү), Петр Прудецкай (Үөһээ Дьааны), Артем Варданян (Нам), Яков Дмитриев (Кэбээйи), Айсен Семенов (Өлөөн), Артем Дьяконов (Кэбээйи).

Дэ, эһиги санаабытыгар ким бастыай?

Маастардар кэксэлэрэ ханыыр

Саха сиригэр мас-рестлингэ Россия спордун сэттэ сана маастара эбилиннэ. Ол курдук, Константин Жирковка, Семен Ануфриевка, Семен Атаковка, Владимир Никитиннэ, Артур Жирковка, Иван Гуляевка, Василий Муксуновка — мас-рестлингэ Россия спордун маастардарын нуормата инэрилиннэ.

Маньы тэнэ Арнольд Моховка “Бүтүн Россиятаабы спортивнай судьуйа” аата инэрилиннэ.

Сага күнү чэбдик көрсүөххэ

Бүгүннүтүн, ыам ыйын 11 күнүтүн республикабыт киин куоратын бары болуоссаттарыгар уонна спортивнай площадкаларыгар сарсыардаангы эти-хааны чэбдигирдэр эрчиллиилэр сабаланааллар.

Эрчиллиилэри анал үөрэхтээх инструктордар иилээн-сабалаан бытыахтара. Сэрээккэлэр сарсыарда 06:00–08:30 бытыллаллар. Сага күнү чэбдик көрсүөххэ!

“Дьулурҕан”.

бэлиэ түгэн

Спортивной оскуола быйылгы хараначчылары

Дьокуускай куорат 1 №-дээх оҕо спортивной оскуолатыгар үгэс буолбут үөрэби түмүктүүр үөрүүлээх тэрээнин буолан ааста. Араас өгнөөх салгын шаардарынан бырааһынныкты кизргэтилибит сааланы толору оскуоланы бүтэрэр эдэр спортсменнар, кинилэр уһууааччылары, тренердэр уонна төрөспүттэр мустубуттар.

муоннары чэпчэки атлетика салаатын спортсменнара, Улук Илин федеральной уокуругун барьердаах сүүрүүгэ призердара: Храмова Анастасия, Левин Сергей уонна Ошепков Илья, Саха сириин спринтерскай сүүрүүгэ призердара Павлов Станислав уонна Макарова Диана, СР барьердаах сүүрүүгэ призера Тюрин Андрей туталлар. Бу кэскиллээх спортсменнары иитэн-такайан таһаарбыт СӨ үтүөлээх тренерэ, СӨ үөрэтириитин уонна Россия физкультураатын туйгуна Нечавев Петр Александрович махтал суругунан уонна өйдөбүннүк бэлэбинэн баһарадаланар. Чэпчэки атлетикаҕа уонна сахалыы ыстаныларга республикатааҕы турнирдарга үгүстүк кыайбыт уонна бириистээх миэстэлэргэ тиксипит Ляшев Марат (кини мань таһынан өссө сахалыы остуол оонһууларыгар СӨ спордун маастара үрдүк ааттаах) уонна Федо-

рова Ярослава бу оскуолаҕа РФ уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ, СР үөрэтириитин, физкультураҕа уонна спорка туйгуна Алексеев Василий Романович салаататынан дьарыктаммытара. Оскуоланы ситиһилээхтик бүтэрбит республика уонна куорат турнирдарын призера Гуляев Артур чэпчэки атлетика салаатын старшай тренерэ Гуляев Сергей Васильевичка дьарыктаммыта. Дьокуускай куоракка бастыыр иһин күрэхтэһиилэр кыайылаахтара Герасемчук Адилер, республикатааҕы турнирдарга кыайбыт, миэстэлэспит Егоров Александр уонна Гуляев Алексей бокса салаатыгар Саха сириин үөрэтириитин, физкультураҕа уонна спорка туйгуна Батура Андрей Николаевичка дьарыктанан, үөрэхтэрин ситиһилээхтик түмүктээтилэр. Соторутааҕыта арыллыбыт, оскуола биир кэскиллээх салаата — мас тардыһыгыттын от-

делениета буолар. Манна СР үөрэтириитин, физкультураҕа уонна спорка туйгуна Иван Иванович Копыринга эрчиллэн Винокуров Артем, Яковлев Игорь, Куприянов Иннокентий үгүс ахсааннаах республикатааҕы уонна куораттааҕы күрэхтэһиилэргэ кыайталаабыттар. Онтон гирэ спордун салаатын старшай тренер, Россия спордун маастара Иванова Елена Николаевна салайар. Кини бөлүмнээбит оҕолоро Солдатов Эрчимэн уонна Филиппов Яков республикаҕа миэстэлэспиттэрэ, куорат күрэхтэһиигэр бастаабыттар, онтон Гурулуева Юлия куорат күрэхтэһиилэригэр миэстэлэспитэ, Алимкулова Альбина элбэх күрэхтэргэ кыттыбыта. Гусева Ксения, Кондратьева Алина, Саввина Анастасия, Семенова Айта, Шомоева Анастасия, Варейките Анна, Липовка Доминика, Власова Кристина, Матюшкина Анастасия, Раздьяконова Диана, Синцова Софья — спортивной гимнастика салаатыгар РФ уопсай үөрэхтэһинин, СӨ үөрэтириитин, физкультураҕа уонна спорка туйгуна Качановская Ольга Евгеньевна иппиттэрэ. Оскуоланы бүтэрээччилэр бары үөрүүлээх быһыыга-майгыга сибидиэтилистибэлэрин туттулар, кинилэри эрчийбит, спорт кистэлэннэрин арыыйбыт тренердэрэ эмиэ баһарадаланнылар.

Махтал суругу уонна сэмэй бэлэҕи чэпчэки атлетика салаатын саамай актыыбынай төрөспүттэ Захарова Татьяна Христофоровна тутан үөрдэ-көттө. Түмүккэ бу оскуола иитиллээччигэ, мадьыны, республика турнирын кыайылааҕа, СӨ бастыыр иһин күрэхтэһии призера, Саха сириинээҕи ырыа күрэхтэрин Гран-притын хаһаайына Сулустаан Копырин ылбаҕай ырыатынан эбүрдэлээтэ, онтон чэпчэки атлетикаҕа тренер Василий Романович Алексеев оскуоланы бүтэрэр иитиллээччилэргэ кэс тылын тиэртэ. Бу оскуолаҕа кыра саастарыттан эрчилибит оҕолор бу түгэнгэ аан бастаан спорт оскуолатыгар кэлбит кэмнэрин, манна аҕалыы-ийэли истинник көрсүбүт уһууааччылары бу сыллар усталарыгар кинилэри спорт эйгэтигэр сизгэн киллэрэн, үктэлтэн үктэлгэ таһаарбыттарын, мэлдьи чизһинэй киирсингэ кыайарга, өрүү бэйэ-бэйэҕэ көмөлөсүһүргэ үөрэспиттэрин-ииппиттэрин уйдыйа уонна махтана санаатылар. Спорт өрө күүрүүлээх, кыайыы көтөлөөх, сороҕор хотторуу хомолтолоох суолугар ситиһиллэн турун, Дьокуускай Бастагы нүөмэрдээх спортивной оскуолатын 2023 сыллаах хараначчылары!

Анжела СИВЦЕВА,
дириктэри иитии-үөрэтии чааһыгар солбуйааччы.

биһиги сыахпытыгар

Үлэни, успуорду өрө туппут Былатыан Куоркун

Чурапчы нэһилиэтин “Спортивной” ТОС олохтооҕо, үлэ, успуорт, Саха сириин киинэтин бэтэрээнэ, РФ суруналыыстарын Союуһун чилиэнэ, Арасыйыа Бочуоттаах кинематографига Платон Васильевич Коркин ыам ыйын 1 күнүгэр, лоп курдук 75 сааһын туола. Былатыан олоххо дьулуурунан, үлэтинэн-хамнаһынан, успуорка ылыктаах санаатынан биир дойдулаахтарыгар, кэнчээри ыччакка холобур буолар.

Былатыан Баһылайыбыс кэлин кэспииринэн, өссө оскуолаҕа үөрэнэ сырыттыгына, оччолорго көнүл тустуу Чурапчыга саҕардыы сайдан эрэр кэмэ эбит. Ити кэмнэ Килэнки бөһүөлөгэр математика учуутала Михаил Егорович Захаров оҕолорго тустуу куруһуогун ыытан барбыт. Былатыан бэйэтэ, атын оҕолор курдук эмиэ бу куруһуокка сылдьан тустуу абыланар ыга куустарбыта. Саха АССР үтүөлээх тирэһиньэрэ Михаил Егорович оскуолаҕа истиэндэ онорон, ол кэмнээҕи аатырар тустууктар хаартыскаларын, ситиһиллэрин ыйыыра, кинилэр тустарынан үгүстүк кэспирэ. Дьэ, иһиттэн саҕаламмыта, Былатыан Баһылайыбыс успуорка умсугутуулаах үлэтэ, ыспарсымыаннар тустарынан кизн, далааһыннаах ыстатыйалара. Өрө-

өтөр буолбатаҕа, 1977 сыллаахха “Сага олох” хаһыакка көнүл тустуу күрэхтэһиигин туйунан бастакы ыстатыйата бэчээттэнэн тахсыбыта. Эмиэ ити сыл, аны “Эдэр коммунист” хаһыакка оҕолорго Саха сириин 1977–78 сс. “Чулуу ыспарсымыан” аатын ылбыт, ССРС успуордун маастара Афанасий Захаров туйунан “Сага саҕахтар угуйаллар” диэн ыстатыйата тахсыбыта. Ити кэмтэн ылата “Сага олох”, “Дьулурҕан”, “Спорт Якутии” хаһыаттарга Чурапчы улуһун тустууктарын, араас таһымнаах күрэхтэһиилэр, өрөспүүбүлүкэ чөмпүйөннөөттөрүн, РСФСР, Бүтүн Союуустааҕы, Дмитрий Коркин кэриэһигэр ыгытылар норуоттар икки ардыларынааҕы турнирдар тустарынан үгүс ыстатыйалары, суруйуулары таһаара олорор. Былатыаны тустуу улахан фаната диэн толору ааттыыр кыахтаахпыт. Билиннээннэ диэри дьон-сэргэ Былатыан Куоркуну, 2010 сыллаахха Москубаҕа ытыллыбыт Аан дойду тустууга чөмпүйөннөөтүн көрөр бааттан, ынаһын өлөрөн атыылаан, тустуу улахан тһүлүктүн эт хараһынан көрөн, улуһун хаһыатыгар сонун гынан сырдатан таһаарыгытын соҕо-махтайа кэспииллэр. Кини улууспун успуорда үйэлээх буолуутугар, тустуу сайдарын туйугар, Чурапчы улуһун чулуу тустууктары туйунан 100-кэ бөһөһү суруйан ааҕааччыларга уонна улус устуоруйатыгар дьоһуннаах бэлэҕи онордо. Омос көрдөххө

эрэ “суруйан таһаарыттар, баар да баар”. Дьин иһигэр, бу суруйуулар барыта улууспун устуоруйатын хаамытыгар улахан суолталаахтар. Буолбуту үйэтити, кэнэбэски ыччаттарга туһаайы, сурукка-бичиккэ бэйэ көрүүтүн тһэн биэри — бу барыта туйунан да кэмнэммэт улахан үтүө дьыала буолар. Ыччаты иитиигэ бэлэм холобурдар суруллан тахсаллар, инники кыайыларга сирдидиллэр, сыһа-халты албаастары ыйаллар. Былатыан Баһылайыбыс күүххэ үктэни маннайгы күнүгэр 75 сааһын томточку туйола. Чурапчы улуһун успуордун сайдытыгар, култуура эйгэтэ ханырыгар сүнгэн өгөлөөх ытыктыр киһибит. Былатыан билигин даһаны сытыы бөрүөгэ сыппаабат, тапталаах успуордун өрө тутан кизн эйгэҕэ сырдатан турар. Былатыан билигин даһаны тимир көлө үрдүттэн түспэт, дьон-сэргэ өлгөм үүнээйилээх буолуутун туйугар сирдэрин онорон биэрэрэ убаараабат. Инньэ диэн туран, Былатыан Баһылайыбыска дьэ кэргэнигэр, оҕолоругар, сизнэригэр кытаанах до-руобуйаны, дьолу-соргуну баһарабын. Өссө да өр сылларга биһигини кытары бииргэ үлэлээн-хамсаан, күлэ-үөрэ ситиһиллэрбитин үлэстэн сылдьахпыт диэн улаханнык эрэнэбит.

Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ,
“Сага олох” хаһыат.
Чурапчы.

эйгэтин лаппа үчүгэйдик билэр, күөн туттар киһибит буолар.

Ыспараанка

Былатыан Куоркун 1948 сыллаахха ыам ыйын 1 күнүгэр Кытаанах нэһилиэгэр колхуостаах дьэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Аҕата Василий Спиридонович Коркин “Бойобуой” колхуос бузаалтырынан, онтон ийэтэ Анна Платоновна Коркина колхуоска 26 сыл ыанньыксытынан үлэлээбиттэрэ. Былатыан, Кытаанах орто оскуолатын 1966 сыллаахха үөрэнэн бүтэрэн баран, икки сыл колхуоска үлэлээбитэ ол кэнииттэн 1969 сыллаахха Дьокуускайдаагы киһинэ мэхээнниктэрин бэлэмниир ГПУ-7 училищеҕа үөрэнэ киирэр итиэннэ 1970 сыллаахха ситиһилээхтик үөрэбин түмүктээн, төрөөбүт Чурапчытыгар кэлэн 35 сыл устата харыс да сири халбарыйбакка киһинэ мэхээннигинэн үлэлээн бочуоттаах сынныаланна тахсыбыта.

Маннай “Сага олох” эрдээксийэтигэр үлэни кэлиэхпиттэн, “Чурапчы — успуорт туйоната” сыһыарыыга күн бүгүннэ диэри эрэллээхтик, тһигин быспакка эттээх-сииннээх, дириг хорутуулаах ыстатыйаны ыттар уопастыбаннай суруналыһынан Былатыан Куоркун буолар. Былатыан Баһылайыбыс улууска эрэ буолбакка Бүтүн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн кизнник биллэр ыспартыыбынай кэрэспэдиэн. Арааһынай күрэхтэһиилэргэ, командировкаҕа сырыттахха, Сахабыт сириин биллэр улахан суруналыыстара Бүтүр Баабылап, Баһылай Бэһилискэй көрүстэхтэринэ: “Хайа, Былатыан ханнаһый? Кэлин тугу суруйан таһаарда?” — диэнэр мэлдьи сэнээрэ, күлэ-үөрэ туйуулаһаллар. Былатыан — сахаҕа олус сэмэй, холку, кизн көбүстээх, ону-маны туйууластаахха мэлдьи күлэн кэбиһэр итиэннэ хооһохтон хостоон эрэрдиин, бу баарды уот харахха ойуулаандьуһуннэн, сиздэрэйдик эһэргиир, улууспун успуордун

кэпсиэхпин баҕарабын

Эдэрдии эрчимнээх тренер

Көнгүл тустууга бэтэрээннэргэ аан дойду икки төгүллээх чемпиона Иннокентий Кочкин

Саха тустууктара көнгүл тустууга бэтэрээннэр ортолоругар аан дойду чемпионатыгар аан маннай 1993 сыллаахха тийэн кыттыбыттар. Ити сыл кинилэр ситиһилээхтик тустаннар, дойдуларыгар үс кыһыл көмүс мэтээли аҕалбыттар. Кыайылаахтарынан олимпиецтар Павел Пинигин, Александр Иванов уонна республика билэр тустууга Анатолий Константинов тахсыбыттар.

Бу кэниитэн, саха бэтэрээн тустууктара аан дойду чемпионаттарыгар элбэхтик кытыннылар. Олорго биер дойдулаахтарбыт аан дойдуга ааттаах-суоллаах, биллэр омок тустууктарын кытта соргуулаахтык тустаннар, кыайан-хотон кыһыл көмүс мэтээли элбэхтик иилинэн төннүбүттэрэ. Билигин сахалартан аан дойдуга бэтэрээннэргэ иккилиитэ чемпионнабыт бөҕөстөр баар буоллулар.

Билигин Дьокуускай куоракка олорор уонна үлэлиир Иннокентий Кочкины саха бэтэрээн тустууктарыттан аан дойду чемпионаттарыгар саамай элбэхтик кыттыбыт уонна онтон эмиз саамай элбэх мэтээли аҕалбыт киһинэн билэбит. Ол курдук, кини аан дойду түһүлгүтүгэр тоҕуста тустан — 7 мэтээллээх эргиллибит. Олортон 2 кыһыл көмүс, 3 үрүн көмүс уонна 2 бруонса мэтээллэр. Онон, кини бэтэрээннэргэ аан дойду икки төгүллээх чемпиона уонна биес төгүл призера буолар.

Кини аан дойду аатырбыт уонна күүстээх бөҕөстөрүн кытта элбэхтик сирэй көрсөн көбүөргэ тэнгэ анныһан тустубута. Олорго соргуулаахтык тустан, утарылаһаччыларын кыайталаан, пьедестал саамай үрдүкү чыпчаалыгар иккитэ тахсан турбута элбэҕи этэр.

Кочкин Иннокентий Семенович, 1948 сыллаахха Таатта Уолбатыгар Ленин уордьаннаах, республика үтүөлээх учуутала Семен Мефодьевич Кочкин дьэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Оскуоланы бүтэрэн, Советскай Армия кэжкэтигэр сулуоспалаабыта. 1974 сыллаахха Алма-Атаҕа физкультурнай институту бүтэрбитэ. Онон кини олимпийскай призера Александр Ивановы кытта биергэ үөрэммитэ. 1976 сылтан күн бүгүнүгэр диэри кини куоракка көнгүл тустууга оҕолорго тренер быһытынан үлэлиир. Иннокентий Семеновичка элбэх араас омок оҕолоро дьарыктанан, эрчиллэн, спорка уонна тус олохторугар ситиһиллэммиттэр элбэхтэр. Иитэн эрчийбит уолаттарыттан ССРС, Россия уонна Саха сирин маастардара үүнэн тахсыбыттар. Кинилэртэн улахан дьонно Россия үрүн көмүс призера Владимир Винокуров, күүстээх спорт маастардара: Семен Соркомов, Вячеслав Кривошапкин, Юрий Атласов, Андрей Александров, Анатолий Михайлов, Владимир Солопов, Олег, Борис

Корниловтар, Борис Петров, республика хас да төгүллээх чемпиона Степан Еремеев, уолаттарга Россия призера Олег Родавичус, Григорий Шишков уонна да атыттар бааллар.

Олимпийскай оонньуулар кыттыыллааҕа, Азия чемпионна Айаал Лазарев бастаан эмиз тренер Иннокентий Кочкин дьарыктаммыта. Спорт сайдыытыгар ситиһилэрин иһин Иннокентий Семеновичка Саха Республикаһын үтүөлээх тренерэ, Россия физическай культуура туйгуна, Таатта улуунун бочуоттаах олохтооҕо диэн бочуоттаах ааттар инэрриллибиттэрэ.

1996 сыллаахха аан маннай Иннокентий Кочкин бэтэрээн маастардар ортолоругар бастыыр күрэхтэниигэ Варна (Болгария) куоракка тийэн тустубута. Улахан, күүстээх састапка аан дойдуга аатырбыт бөҕөстөрү кытта тустан үһүс бириистээх миэстэҕэ тахсыбыта. Кини иннигэр бастакы уонна иккис миэстэҕэ иранецтар Рамазан Хедер уонна Эбрахим Джавади түспүттэрэ. Финалга Иннокентий Кочкин бастаабыт Хедергэ сабырыйтабыта. Кэннигэр Мюнхеннааҕы Олимпиада (1972 с.) призера Огнян Николов (Болгария) мэтээлэ суох ытыс соттон хаалбыта. Иран бөҕөһө Джавади аан дойду

түөрт төгүллээх чемпиона, Олимпиада призера этэ. Куруук биһиги Роман Дмитриевтыын кытта элбэх сыллар устата тустан эрийсибит бөҕөс. Уопсайынан, бэтэрээннэр аан дойдуга күрэхтэниилэрэ куруук күүстээх састаптаах буолара. Дэлэҕэ даҕаны бу бэтэрээннэр чемпионаттарыгар урут Олимпийскай оонньууларга, аан дойду чемпионаттары уонна да атын улахан күрэхтэниилэр кыайылаахтара, призера кэлэн, бэйэлэрин күүстэрин, кыахтарын өссө төгүл тургутан, боруобаланан көрүнүөхтэрэ дуо? Холобура, Осаму Ватанабэ, Эбрахим Джавади, Павел Пинигин, Александр Иванов, Адольф Зегер, Огнян Николов, Дон Бем, Исмаил Юсейнов, Хатта Масааки уонна да атыттар.

1997 с. Мартины (Швейцария) куоракка уонна 1999 с. Бухарестка (Румыния) ытыллыбыт чемпионаттарга Иннокентий Кочкин тустан иккиэннэригэр төрдүс буолталаабыта. Ол курдук, Швейцарияҕа олус күүстээх тустууктар мустан тустубуттар. Манна Ахмади диэн Ирантан төрүттээх, АХШ олорор бөҕөс бастаабыта. Эбрахим Джавади иккис, Хойлогдорж диэн урут аан дойду күрэхтэниитигэр аатырбыт бөҕөс Владимир Юмины кы-

айа сылдыбыт монгол үһүс буолбута. Кинилин бэтэрээннэргэ Иннокентий иккитэ тустан хотторбута. Бастаан биер очконан сабырыйтаран, кыайтарбыттар бөлөхтөрүгэр түспүтүн, монгол бөҕөһө Ахмадига хотторон эмиз ити бөлөххө түспүтэ. Онон иккиэн иккилиитэ кыайаннар, үсүһү былдыһыга сабырыйтарбыта. Онон, төрдүс миэстэ буолбута. Манна дагестанец Аминулла Насруллаев тустан миэстэлэспэтэҕэ.

Онтон тохтуу түһэн баран, 2002 сыллаахха Иннокентий Кочкин аан дойдуга күүстээх тустууктардааҕынан биллибит Иранга күрэхтэһэ тахсар. Манна аан дойду түһүлгүтэ дойду киин куоратыгар Тегеранна бэйэтигэр тэлгэммитэ. Уруккута аан дойду түөрт төгүллээх чемпиона Эбрахим Джавадины кытта түбэһэн тустубута. Итиэннэ Иннокентий Кочкин биер баалынан баһыйтаран, үһүс миэстэҕэ тахсар. Онтон Джавади бэйэтин дойдутугар бастаан, биер дойдулаахтарын улаханньк үөрдүбүтэ. Чемпионат кэниитэн Иннокентий Кочкин бэйэтигэр «Өссө күүскэ дьарыктаннахпына, бастакы да миэстэ иһин киирсиэххэ сөп эбит» диэн эрэл санаалаах кэлэр.

Эниилгитигэр 2003 сыллаахха Будапешт (Венгрия) куоракка бэтэрээннэргэ аан дойдуга ба-

стыыр иһин күрэхтэниигэ Иннокентий Кочкин 58 киилэҕэ японец Хатта Масаакины, франзуһу уонна Латвия бөҕөһүн кыайан чемпионнуур. Кинилэртэн Хатта 1962 с. аан дойду чемпионатын үрүн призера, аан дойдуга күүстээх тустуугунан биллэр. Дойдугар Иннокентий Кочкин кыһыл көмүс мэтээли иилинэн эргиллэр. Будапешка кини Япония аатырбыт тустуугун Осаму Ватанабэны сирэй көрсөн кэпсэтин билсибитэ, биергэ хаартыскаҕа түспүттэрэ. Японец эмиз бу чемпионна Иннокентийтан үөһэ дивизионна тустан эрэллээхтик бастаабыта.

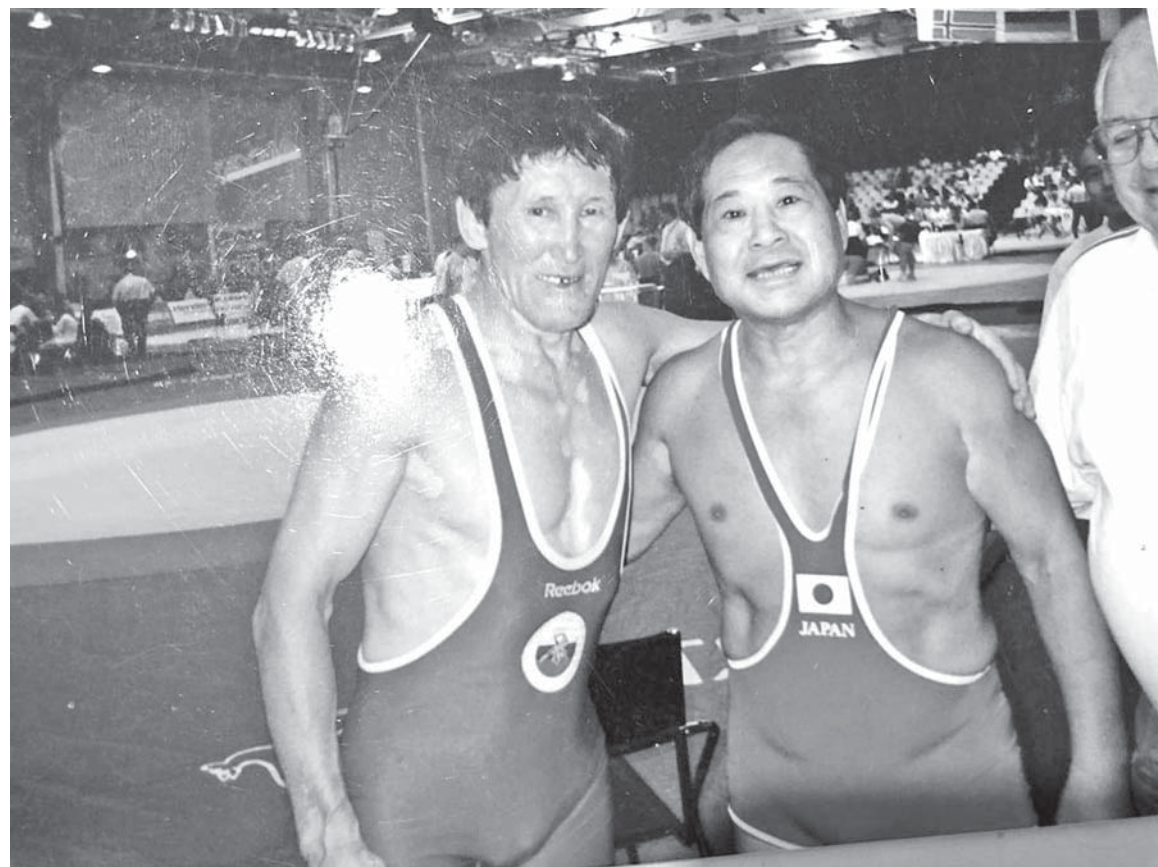
Аҕыс сыл буолан баран, 2011 сыллаахха Иннокентий Кочкин Тирана (Албания) куоратыгар тустан иккис миэстэҕэ тахсар. Ыйааһыныгар Виктор Чирков диэн Россия биер күүстээх тустууга бастаабыта. Кини тустуу үс көрүнэр спорт маастара, самбоҕа норуоттар икки ардыларынааҕы спорт маастара. Ити кэниитэн Иннокентий 2012 сыллаахха Будапешка (Венгрия) уонна 2013 сыллаахха Сараево (Босния-Герцеговина) куоракка буолбут чемпионаттарга, урукку ситиһилэрин чингэтин эмиз иккис миэстэлэри ылаттаабыта.

Нөнүө сылыгар, 2014 сыллаахха Белград (Сербия) куоракка Иннокентий Кочкин бэтэрээннэргэ бүтэһигин тустан иккиһин бастаабыта. Итиэннэ кыһыл көмүс мэтээли иккиһин кэтэн, дойдутугар кыайыбы аргыстаах эргиллибитэ. Манна барыта отучча араас дойдутартан кэлэн күрэхтэспиттэрэ. Урут Белград — Югославия диэн аан дойду биер улахан государствоһун киин куората этэ. НАТО дойдутара Югославияны мөрдөөһүнөр, буомбалаан сэттэ туспа государстволарга араарбыттар. Билигин, ити куорат Сербия столицата.

Иннокентий Кочкин олоҕун бүтүннүү спорка, көнгүл тустууга анаабыт үрдүк үөрэхтээх, улахан уопуттаах тренер. Оҕолору эрчийэри таһынан, элбэх күрэхтэниилэри тэрийсэр, олорго куруук судьуйалыыр. Кини улуу тренер Д. П. Коркины кытта Дьокуускайга биергэ үлэлээбитэ. Киниттэн элбэҕи билбитэ-көрбүтэ уонна сүбэлэспитэ. Билигин Дьокуускай куорат үһүс нүөмүрдээх оҕо спортивнай оскуолатын тренеринэн салгыы үлэлиир.

Иннокентий Семенович республикаҕа көнгүл тустуу киэнник сайдарын туһугар уһун сыллар устата бэринилээхтик уонна ситиһилээхтик үлэли сылдыра, атыттарга чабылхай холобур буолара элбэх киһини үөрдэр.

Виталий СЛЕПЦОВ.

▲ Аан дойду чемпионна Иннокентий Кочкин уонна олимпийскай чемпион Осаму Ватанабэ. 2003 сыллаахха Будапешт.

ааҕааччы санаата

Сахалар, сахалыы итэбэлбитин ылыныаххайын!

Былыр-былыргыттан хас омук аайы дьону, норуоту куһаҕан дьаллыктан харыстыыр, сизэрдээх буолууга үөрэтэр үөрэх — Итэбэл баар буолбута. Христианство, ислам, будда о.д.а., ол курдук, былыргы сахалар эмиэ итэбэллээх этилэр. Биһиги аан бастагы итэбэли ылыммыпыт. Хас биридди саха киһитэ итэбэйэр Үрүн күнү, ыйы, күөх халлааны, сири-уоту...

XVI үйэттэн, нууччалар кэлиэхтэриттэн ылата биһиэхэ күүс өттүнэн христианствоны киллэрэн барбыттар. Ол иһин, ааппыт-суолбут барыта нууччалыы буолбута. Улуус, дэриэбинэ аайы танара дьыэлэрэ норуот күүһүнэн тутуллубуттара, баачыкалар, аҕабыттар баар буолбуттара. Онтон сэбиэскэй былаас бириэмэтигэр танара дьыэлэрин барытын көтүрбүһүт, суох оҥорбүһүт. Коммунистическай иитиини ылбыһпыт, комсомол, хомунуус буолбүһүт. Танара, абааһы суох дьин буолбута. Итэбэлбитин, абычайбытын умнубүһүт, тутуспат буолбүһүт. Ол да үрдүнэн кырдыаҕастарбыт абычайдарын, итэбэллэрин тутуһаллара.

Эдэр көлүөнэ, норуот итэбэлгэ наадыар

Билигин дэриэбинэлэргэ былыргы танара дьыэлэрин сөргүтэн, олохтоохтор күүстэринэн оноро, сөргүтэ сылдыабыт. Дьокуускайга былыргы хас танара дьыэтэ баара барыта оҥоһулунна, ону таһынан кэли омукарга мусульманскай мечеттэр. Ситинтэн сиэттэрэн элбэх саха христианствоны ылынан эрэр, ону ааһан эдэр өттүлэрэ мусульманскай итэбэли уонна арааһынай секталарга кириэн эрэллэр.

Хайа баҕарар киһи омугуттан тутулуга суох үрдүк айыылартан көрдөһөр, арчыланар, бэйитин харыстанар. Ол иһин биһиги дьоммут бара саатан атын омукар итэбэллэрин ылынан эрэллэр. Ити биһиги омук быһыытынан итэбэлбит суоһуттан, мөлтөбүттэн. Эдэр көлүөнэ, норуот итэбэлгэ наадыар. Онон сахалар, биһиги бэйэбит өбүгэлэрибиз итэбэйэн кэлбит итэбэлбитин ылынар кэскэрдии кэллэ дии саныбын.

Хайа баҕарар киһи үөрдэбинэ-көтөбүнэ, хомойдоһуна-хоргуттаһына, хомолотун-үөрүүтүн үллэстэн бэйитин итэбэлигэр сүгүрүйэр. Холобур, биһиги, сахалар уоппун оттон Эһэбитин аһатабыт, христианныр Танараттан көрдөһөллөр, мусульманнар Аллахха үнэллэр...

Итэбэл дьин — норуоту, эдэр ыччаты куһаҕан дьаллыктан харыстыыр үөрэх биер көрүнэ. Олох, экономическай формация уларыдаһын аайы, уларыһан иһиэ суохтаахпыт, бэйэбит усулуобуйабытыгар, бэйэбит норуоппут сайдыытыгар, абычайбытыгар сөп түбэһиннэрэн

итэбэл ылыныахпыттан наада. Бэйэбит кэлэр кэскилбитигэр, инники ыччаппытыгар куоракка, дэриэбинэлэргэ, улуус киһигэр туох баарый?

Биһиги — олохтоох омукупут

Биһиги православнай омукар буолбатахпыт, тас көрүммүт, тылбыт-өспүт, абычайбыт барыта атын. Историктар, тыл үөрэхтээхтэрэ этэллэринэн, биһиги түүр омукартыгар тылбыт-өспүт майгыныыры, ол гынан баран, түүрдэртэн тобо эрэ итэбэллэрин илдэ кэлбэтэхпит. Бастагы президент М.Е. Николаев этитигэр холбоһобун, биһиги төрүт олохтоох омук буолабыт, кэли көс биһин уустара буолбатахпыт. Биһиги туспа итэбэллээх, туспа сайдыылаах омук буолабыт. Холлобур, өбүгэлэрибиз олохтообут национальнай көрүммүтүн — кылыны, хапсаҕайы, мас тардыһытын, ат сүрдүүтүн, интеллектуальнай оонньууларытын, ынахпытын, сылгыбытын о.д.а. ылан көрүөбүт. Хайа да омука суох биһиги көрүммүт курдук кэрэ, кыраһаабай көрүннэр. Биһиги олохтоох омук буоларбытын кэрэһэлиир элбэх холобурдартан ити биридэстэрэ.

Ол иһин аан бастаан киһи-аймах итэбэйэн кэлбит итэбэлбитин тенгрианствоны ылыныабын. Ити туһунан бастагы олимпийскай чемпионум Роман Михайлович Дмитриев эти киллэрбитэ, ону өйүөбүн.

Дьокуускай куоракка Олонхо дьыэтэ тутулла сылдыар, дэриэбинэлэргэ Арчы, Олонхо дьыэлэрин тутуобун. Үөһэ Бүлүүгэ Олонхо ыһаҕар СР Аҕа баһылыга А.С. Николаев хас биридди улууска олонхо дьыэтин тутар буоллаахытына, бизс мөлүйүөн көмө харчы биэрэбин дьин уураах ылыммыта. Хас биридди саха киһитин үөрдэр, долгутар даһаны буолуохтаах.

Хаһыакка көрдөххө-аахтааха, бөлөһүөктэрибиз тус-туһунан кэпси сатыылар. Бары биер уопсай тылга кириэбин, норуот иннигэр биер сүбэни ылыныабын. Кэнэбэски ыччаттарытын сахалыы сангарарга, биер өйгө-санаага, сахалыы итэбэлгэ иитиэбин.

Итэбэлин, абычайбын, тылын-өһүн сүтэрбит омук — омук быһыытынан сүтэр, симэлийэр.

Билигин демократия кэмигэр, норуот бэйэтин көрүнэр бириэмэтигэр олохтоох былаас органнара, Ил Түмэн депутаттара, Ил Дархан — саха омука олохтоох

омук, бэйэтэ итэбэллээх буоларыгар, кэнэбэски көлүөнэ дьонно араас мөкү дьаллыкка ылаттарбатыгар, саха омук быһыытынан сүппэттин туһугар биер ньыгыл итэбэли сокуон быһыытынан ылыныан наада.

Кимтэн, туохтан көмүскэл көрдүүбүт?

Сахалар биер итэбэллээх буоларбыт туһунан санааларбын хаһыакка, интернеккэ үллэстибиппин, син элбэх киһи аахта. Сорохтор сөбүлэхэллэр, сорохтор тенгрианствоны утараллар. Тенгрианствоны былыр Чингис Хаан ылыммыта, оттон монголлар билигин будданы итэбэйлэр. Билигин биһиги ханнык итэбэли ылынабытыт? Биһиэхэ бэйэбитигэр, эппитигэр-хааммытыгар, өйбүтүгэр-санаабытыгар, олохпугар-дыаһахпытыгар чугас ханнык итэбэл баарый? Тенгрианствоттан атын, чугас.

Холлобура, күрэхтэһиигэ, эбэтэр эрчиллэр-бэлэмнээр түмсүүгэ ыраах дьыэбиттэн-уокутттан тэлэһиэ сылдыан ыраахтарга түбэстэххинэ, үрдүк айыылартан көрдөһүөххүн, көмөлөһүөннэриэххин баҕарабын да, кимтэн хайдах көрдөһүөххүн билбэккин. Олоххо араас буолар, үөрүү-хомолто, кыайы-хотторуу...

Билигин биһиги эдэр тустукарбытын куттара-сүрдэрэ (дуухтара), итэбэллэрэ суох дииллэр. Үөрэппэкэ, итэбэл ылыммакка сылдыан хантан билиэхтэрэй, айылбаттан кистэлэн күүс бэрлэлэрин, анардас патриотическай санаанан, иитинэн кыайыахтааххын дьин сылдыаллар. Хантан ис кистэлэн күүс кэлэрин билбэттэр. Билигин биһиги спортсменнарбыт итэбэлгэ борустуой дьоннооһор ордук наадыаллар дии саныбын. Кыайдаһына үөрэбит, “маладыас, Сахатын сири аатырга” дьин хайыбытыт, оттон хоттордобуна үөбэбит, кутасура (дууҕа) суох диибит.

Борустуой киһи ыараханга түбэстэбинэ биердэ өйдүүр, үөһэ айыылартан айыллыбытын, тутулуктааһын туһунан, кистэлэн күүстэн көрдөһөрүн.

Киһи-аймах барыта билэр үрдүк айыылартан айыллыбытын, итэбэллээбин, көрдөһөрүн. Арай, биһиэхэ итэбэл суох уонна хантан дуухтаах буоларый? Кимтэн, ханнык үрдүк айыытан көрдөһөрүй? Абычайбытын да үчүгэйдик билбэппит. Мусульманнар күннэ биэстэ намаз оҥостоллор, христианныр танарага үнэллэр, ханна да буоллун, кимтэн да куттаммакка, бу дьон итэбэллэригэр наһаа бэриниилээхтэр, итэбэллэрин убаастыыллар, итэбэйлэр, итэбэллэринэн киэн тутталлар. Туораттан көрөн ымсыыра саныгыт, биһиги тугу итэбэйэбит, хантан көрдөһөбүт, көмүскэнэбит? Христианство библияга сурулла сылдыарын, мусульманнар кораннарын ааҕаллар. Биһиги тугу ааҕабыт?

Биһиэхэ Тенгрианство чугас

Мин бэйэм историк, тыл үөрэхтээбэ, танара үлэһитэ да буолбатахпын, борустуой оскуола тренерэбин, ол гынан баран, оҕолорбутугар, норуот инники өттүгэр сайдарыгар итэбэл наада дьин бэйэм баҕа санаабын суруйабын.

Хас биер киһи Үөһэ Айыылартан айыллыбытын, кинитэн көрдөһөрүн билэр буолуохтаах, бу Орто дойдуга танара көмөтүнэн кэлбитин, дьоллоохтук, куһаҕан дьаллыкка ылларбакка, айыны оҥорбокко олоруохтаабын. Үөһэ айыылар кинини көрө, араначчылыы, арчылыы сылдыалларын, киниэхэ күүс-көмө буолалларын этинэн-хаанынан, өйүнэн-санаатынан бэркэ дьин өйдүүр буолуохтаах.

Уопсайынан, биер ньыгыл итэбэл ылларытыгар бириэмэ кэллэ дии саныбын. Юстиция министрствотыгар икки итэбэл регистрацияланна: В.А. Кондаков “Аар Айыы итэбэл”, Л.А. Афанасьев-Тэрис “Айыы итэбэл”. Бу итэбэллэри суруйбут ааптардар биһиги итэбэлбит тенгрианство биер көрүнэ дииллэр.

Сахалар былыр-былыргыттан оройуонунан араасабит. Хас биридди киһи (бөлөһүөк) тустуһунан суруйдаһына уонна оройуон оройуон аайы тустуһунан итэбэл ылланнахпы-

тына, бэйэбит да аҕыйах ахсааннаах дьон, аҕыс аны барыбыт. Онон биер итэбэли ылыныабын. Холлобур, биер итэбэллээхпит эбитэ буоллар, улуустаһы таһыа суоҕа этэ. Төрөппүттэр оҕолорун кыра саастарыттан итэбэлгэ үөрэтэн барыа этилэр. Төрөппүт оҕону иитиэ ороула улахан уонна эппитинэстээх буолуо этэ.

Хайдах саҕалыахха?

Былыр-былыргыттан сахаларга бөлөһүөк дьонно элбэхтэрэ, норуот инникитин кинилэр түстүүллэрэ. Былыр итэбэли пророктар, философтар норуока тарҕаппыттар уонна ылынарбыттар.

Итэбэлгэ үлэлиир дьон ким дьин ааттаналларыт, туох үөрэхтээхтэрий, ханна ким кинилэри үөрэтэр? Бастатан туран, төрүт култуураны үөрэтэр дьон буолуохтарын сөп. Сыантырга (Дьокуускайга), улуустар кииннэригэр, куораттарга, нэһилиэктэргэ. Арчы, Олонхо дьыэлэригэр саха абычайбын, итэбэлин үөрэтиэхтэрин сөп. Кинилэр хантан үптэнэллэр-астаналлар, үлэлиир, олоһор дьыэлэригэр-уоттара?..

Бу дьон үөрэх, духовнай, култуурнай, социальнай сайдыы үлэһиттэрэ буолалларын быһыытынан — үөрэх, култуура, социальнай министрстволара үбүлүөхтэрин сөп эбит. Холлобура, үөрэх министрствота бу дьон педагог буолалларынан хамнастарын, итэбэл кинигэлэрин, култуура министрствота бу дьон духовнай култуурага сыһыаннаахтарынан, мероприятияларын тэрийистин, социальнай — дьыэлэрин-уоттарын көрдүн. Ону таһынан биллэр-көстөр тэрилтэлэр, дьоммут спонсордаатыннар уонна Ил Дархан норуота итэбэллээх буоларыгар көмөлөһөн наада. Кэнэбэһин ХИФУ саха тылын отделениетын иһинэн анал итэбэлгэ бэлэмнээх дьону иитэн, үөрэтэн таһаарыан сөп.

Суруллубут биер итэбэллээхпит эбитэ буоллар, кыра оҕолору төрөппүттэр сахалыы сангарарга, абычайга уонна итэбэлгэ үөрэппитинэн барыахтаахтара, оччоҕо кэлэр көлүөнэ түргэнник итэбэллэрин ылыныа, итэбэллэринэн киэн туттуу уонна атын омукартан итэбэс сананыа суоҕа.

Бар дьонум, саха дьонно туора турумуоһун, сомоһолоһуоһун, биер өйүнэн-санаанан биер итэбэли ылыныабын! Кэлэр көлүөнэ, эдэр ыччат итэбэллээх буоларын, норуот быһыытынан симэлийэн сүппэппит туһугар бары биергэ турунуоһун!

Николай КРЫЛОВ,
СР үтүөлээх тренерэ,
РФ үөрэҕин туйгуна,
көнүл тустууга ССРС,
хапсаҕайга СР спордун мастара,
Уус-Алдан
бочуоттаах граждана.
Дьокуускай.